

Søviggaard

– bygningshistorie og restaurering

Af arkitekt MAA Steffen M. Søndergaard

Herregården Søviggaards hovedbygning fra 1766 var en af borgegårdens tre fløje, men i takt med jordtilliggendets reduktion fra slutningen af 1700-årene forsvandt de to andre fløje og den gamle avlsgård. En række forsimplede ombygninger kulminerede kort før midten af 1900-årene med den fremtræden, der fremgår af side 76.

Birgit Hviid Petersen og Arne Nielsens erhvervelse i 1993 muliggjorde imidlertid tiltrængt istandsættelse og rehabilitering, og det blev på denne baggrund forsøgt at få bygningen fredet efter Bygningsfredningsloven. Desværre uden held – men nu forsøges det igen. På baggrund af egne, bygningshistoriske iagttagelser under istandsættelses- og restaureringsarbejderne præsenteres hermed bygningshistorien og restaureringen.

Søveig, i Outrup Sogn Vesterherred, ligger ved Enden af den store Filsøe. Den er 1639 af tvende Bøndergaarde indrettet til Herregaard af Oberste Christopher Hvas til Hennegaard, og har siden tilhørt Familien til 1710. De sidste Eiere: Etatsraad Oluf Krabbe til Bierre. Amtsforvalter Rasmus Bondesen 1723. Nu hans Svigersøn Thøger Sterm, som selv bruger og beboer Gaarden. Bygningen er af Muur og Bindingsverk, i Stand sat og tildeels nye opbyggt af Bondesen...

oplyser "Danske Atlas".¹

Det her gengivne udsnit af Søviggaards matrikelkort fra 1819 giver et indtryk af bygningsanlægget, som det må have fremtrådt fra 1766, hvor Thøger Reenberg Sterm, der havde overtaget Søviggaard i 1762, afsluttede opførelsen af den nuværende hovedbygning, som dengang var den

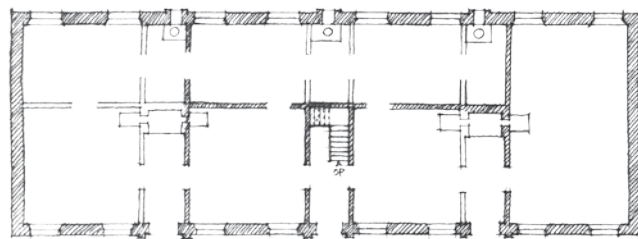
Udsnit af Søviggaards matrikelkort. Nord er opad. Nordre sidefløj på kortet er den nuværende hovedbygning. Original 1 Søviggaard 1819-1887.

nordre af borgegårdens tre fløje. At dømme efter avlsgårdens og havens placering må den oprindelige hovedbygning have ligget mod øst. I givet fald må den søndre fløj være den, der skal være opført af Sterms svigerfar, Rasmus Bondesen i 1720'erne. Vest for den trefløjede borgegård, hvis voldsted omsluttet af en grav, ses ladegården, der på traditionel vis er disponeret med laden som den største bygning i midten og smallere længer – formentlig stalde – på begge sider.

Ældste, kendte foto af hovedbygningen. De oprindelige vinduer er afløst af korspostvinduer. Foto: Blaabjerg Lokalhistoriske Arkiv.

Sterms bygning er 15 fag lang og grundmuret i én etage med en midterplaceret, tre-fags gavlkvist i begge facader og med anvendelse af formsten i sokkel og gesims. Gavlkvistene var helvalmede – dvs. med skråt afskærne, tagstensdækkede gavltrekanter lige som bl.a. havesidens gavlkvist på Hesselmed fra 1745 og hovedfacadens gavlkvist i Den Kampmannske Gaard i Varde fra slutningen af 1700-årene. Gavlene var derimod halvvalmede som begge de nævnte bygningers. Begge facader var stramt og symmetrisk disponerede. Hovedfacaden mod gårdspladsen havde tre indgangsdøre i stolpekarme, flankeret af murpiller, og for den midterste dørs vedkommende kronet af en gavltrekanter på gavlkvistens forside. På denne var desuden ejerparrets initialer TRS og GB (Gertrud Bundesen) samt opførelsesåret 1766 markeret med pynteankre. Over hver af de tre døre var der udført en slags trepasformet, blyopsproset vindue. Havesiden havde ingen døre, men derimod tre fladbuede murhuller i soklen i de fag, der havde døre mod gårdspladsen. At murhullerne var oprindelige, fremgik af, at den formstensafsluttede sokkel var

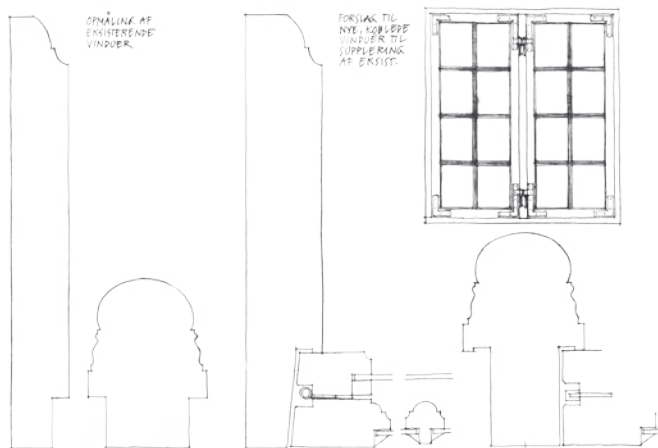

Rekonstruktion af hovedfacade og plandisposition. Skravering markerer registrerede forhold. Skitser: Steffen M. Søndergaard.

forskuet omkring dem. I de samme fag var der højere oppe et lille fladbuet, tilmuret murhul, hvor der må have siddet et lille vindue eller en luge.

Af husets oprindelige vinduer var kun karme og poste i havesidens gavlkvist bevaret før restaureringen. Rammerne har måske været blyopsprosedede.

Bag hovedfacadens midterste dør var der en fagbred forstue med trappe til tagetagen. Bag den østre dør må der have været en tilsvarende, fagbred forstue, men i stedet for en trappe var der her spor efter et ildsted i hvis østvange, der var bevaret et tilmuret indfyringshul til en bilæggerovn i gavlrummet mod øst. Skorstenens vestvange var for længst fjernet, men det er nærliggende at forestille sig en vange med en tilsvarende indfyringsåbning her. Tilsvarende forhold bag den vestre dør ville give mulighed for at opvarme de fire rum bag hovedfacaden med bilæggerovne, hvori man fyrede fra et ildsted i den lille forstue. Denne opvarmningsmåde var ikke usædvanlig. På Hesselmed fra 1745 var der et tilsvarende, fagbredt ildsted mellem de to kamre bag østgavlen, og herfra har man

Nye vinduer med oprindelig profilering af poste og karme.
Tegning: Steffen M. Søndergaard.

kunnet fyre i bilæggerovne i de to kamre samt i en bilæggerovn i Hesselmeds sal eller storstue.²

Søviggaards rum havde fra første færd bræddeloft på synlige bjælker, men det mest bemærkelsesværdige rumudstyr er en række prægtige barokdøre med forkrøpede gerichter (dvs., at indfatningernes profilering er parallelforskudt med retvinklede retningsændringer), der nu er enestående i det tidligere Ribe Amt. Enfyldingsdøre med tilsvarende gerichter fandtes dog også på herregården Visselbjerg, hvis hovedbygning fra 1762 blev revet ned i 1975.³ Trappen til overetagen havde barokke bræddebalustre lige som Hesselmeds.

Sterms nordlænge på Søviggaard synes udelukken- de at have været indrettet til beboelse med opholdsrum mod gårdspladsen samt med sengekamre og aftrædelsesrum mod haven. Den oprindelige hovedbygning i bygningsanlæggets midterakse var på dette tidspunkt knap 130 år gammel og havde oplevet krig omkring midten af 1600-årene, og dens tilstand er ukendt. Umiddelbart må den dog antages at have indeholdt Søviggaards

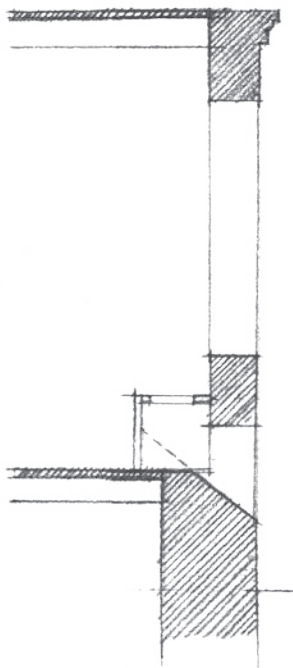
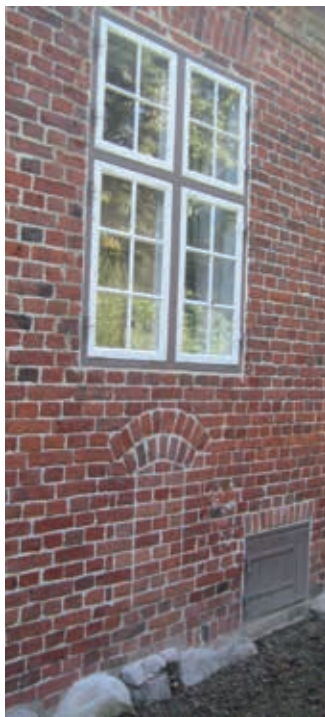
Søviggaards barokdøre med kasselåse og tilhørende gerichter.
Foto: Steffen M. Søndergaard.

repræsentative rum, men den kan have været upraktisk som bolig. Anvendelsen af Rasmus Bundesens fløj fra 1720'erne er ukendt. Man kan forestille sig bryggers og køkken – måske også folkestue? – mv.

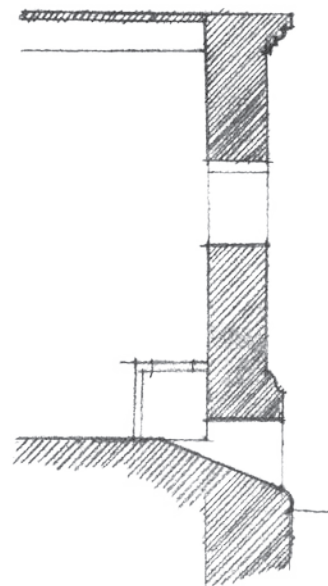
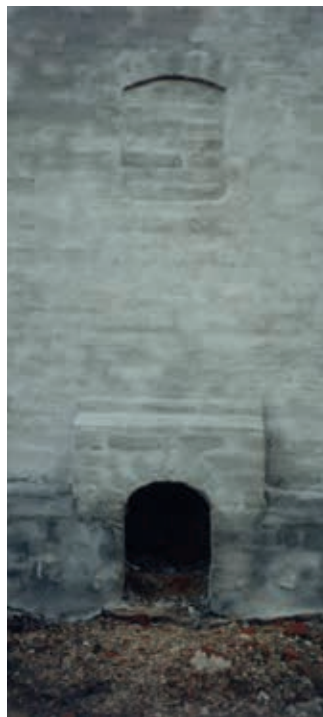
Havesidens murhuller i de tre fag med trappe og skorsten bag hovedfacadens døre må tolkes som spor efter lokummer med en tømningåbning i soklen og et vindue eller en luge højere oppe i ydervæggen. Også her er der en parallel til Hesselmed, idet der under istandsættelsesarbejderne i 2008-09 under udgravning for nyt terrændæk blev påtruffet en muret kumme på havesidens inderside. Kummen var nedbrudt til under gulvniveau, men kan

tidligere have været højere og afsluttet med et bræddedække med hul i samt have haft afløb gennem ydermuren.

Ud over Visselbjergs jævngamle hovedbygning har Søviggaards hovedbygning træk fælles med Nørre Vosborgs nogenlunde samtidige vestfløj, ligeledes med tre symmetrisk placerede indgangsdøre mod gårdspladsen. Nørre Vosborgs vestfløj er dog opført oven på en ældre, høj kælder, og trapper fører derfor op til de tre døre. Fra kongebesøget på Nørre Vosborg i 1861 kendes en planlægningsskitse, der omfatter alle borgegårdens bygninger. Her vises kun vestfløjen, som på dette tidspunkt var ca. 100 år gammel og indrettet til kontor og bibliotek i den sydlige del. Skitsen

Nørre Vosborgs vestlænge med spor efter lokumsafløb samt principskitse. Foto og principskitse: Steffen M. Søndergaard.

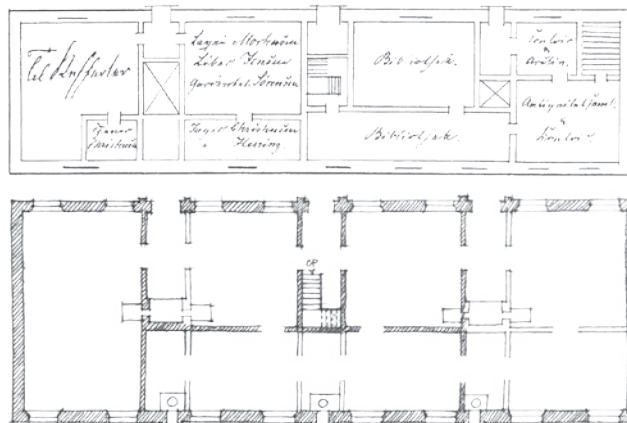

Et af Søviggaards tre lokumsafløb samt principskitse. Foto og principskitse: Steffen M. Søndergaard.

Søviggaards haveside efter restaureringen. Foto: Steffen M. Søndergaard.

viser imidlertid for vestfløjens vedkommende en rumstruktur, der kan minde om Søviggaards med opvarmelige beboelsesrum mod gårdspladsen og en zone med mere sekundære rum i fløjens bagside. På denne bagsides yderside er der en tilmuring, som i det store to-binds værk om Nørre Vosborg betegnes som tilmuret vindue. Placeringen ud for bjælkelaget mellem stueetagen og kælderen er dog

Nørre Vosborgs vestlænge og Søviggaards planer i samme målestok.

uforenelig med et vindue, og der er snarere også her tale om en tilmuret kanal fra et oprindeligt lokum, som kan være blevet overflødiggjort i 1840'erne ved opførelsen af den såkaldte klosetbygning i hjørnet mellem vestfløjen og sydfløjen.

Thøger Reenberg Sterm skal desuden have opført en helt ny ladegård mod vest, "temmelig stor i Begreb", og

Søviggaards hovedfacade efter restaurering. Bemærk lighederne med Nørre Vosborgs vestlænge. Foto: Steffen M. Søndergaard.

Nørre Vosborgs vestlænge, hovedfacade. Foto: Steffen M. Søndergaard.

Søviggaard 1922 med avlsbygninger fra 1870. Avlsgårdens østlænge er fjernet. Foto: Blaabjerg Lokalhistoriske Arkiv.

Søviggaard omkring 1922. Foto: Blaabjerg Lokalhistoriske Arkiv.

Søviggaard synes i det hele taget at have haft sin bedste tid i Bundesens ejerperiode og i den første del af Sterms. Allerede i 1780'erne påbegyndte samme Sterm imidlertid udparcelleringen af Søviggaards tilliggende, og efter hans død i 1785 fortsattes den af efterfølgende ejere. I første halvdel af 1800-årene endte Søviggaard derfor med at ændre status fra herregård til bondegård. Borgegårdens to ældste fløje blev revet ned, og ladegården blev reduceret – bl.a. ved frasalg af dele af bindingsværkslængerne – hvorefter resterne blev flyttet.

Det må være den flyttede avlsgård, der refereres til i brandtaksationen fra Chr. Jensen Alsings ejertid 1855-65. Her har stuehuset betegnelsen "ikke farlig", hvilket refererer til tagmaterialet, som derfor må have været tegl. De to længer i nord og syd samt længen i øst og vest – over for stuehuset – har derimod betegnelsen "farlig", hvilket betyder, at de er stråtækte.

Efter Søren Efsens erhvervelse i 1866 følger en mere detaljeret taksation: Litra a, stuehus i øst og vest, til beboelse er grundmuret og har tegltag. Litra b, vestre længe med beboelse, bryggers, bageovn og fårest i bindingsværk og med stråtag. Litra c, søndre længe med stald og lade, er

dels i bindingsværk, dels i grundmur og stråtækt. Litra d, østre længe med lade er i bindingsværk og stråtækt. Hertil kommer litra e, en smedje i bindingsværk og med stråtag vest for gården og litra f, en grundmuret og stråtækt svinesti mod nord. Litra e og f er takseret væsentligt lavere end de øvrige. Bindingsværket stammede formentlig fra resterne af Sterms avlsgård, da man på dette tidspunkt var holdt op med at bygge nyt i bindingsværk.

I 1869 brændte gården bortset fra stuehuset. De nyopførte længer mod øst og vest er beskrevet i en detaljeret taksation fra 1870, som oplyser, at de nye bygninger er "gjenopførte på Brandtomten i de afbrændtes Sted". Vestlængens placering i forhold til stuehuset må skyldes graven, der tidligere adskilte avlsgården og borgegården. De nye avlsbygninger er grundmurede og har "asfalteret Filttag", dvs. tagpaptag. Den efterfølgende taksation af alle bygningerne samme år oplyser om avlsbygningerne, at østlængen er på 20 fag og rummer stald og lo. I sydlængen er der lade og port. I vestlængen på 25 fag er der bryggers, mælkestue, materialkammer, svinesti, brændsel, gæstestald og vognport. Vest for gården er der bagehus.

Taksationen fra 1883 oplyser, at østlængen er på 25 fag og rummer ko- og hestestald. Sydlængen er på 21 fag og rummer lade samt port. Vestlængens antal af fag er ikke oplyst her, men den rummer vognport, svinesti, mælkestue og bryggers. Desuden er der opført en gang mellem stuehuset og vestlængen: 12 alen lang, 3 alen dyb og 3 ¼ alen høj.⁴

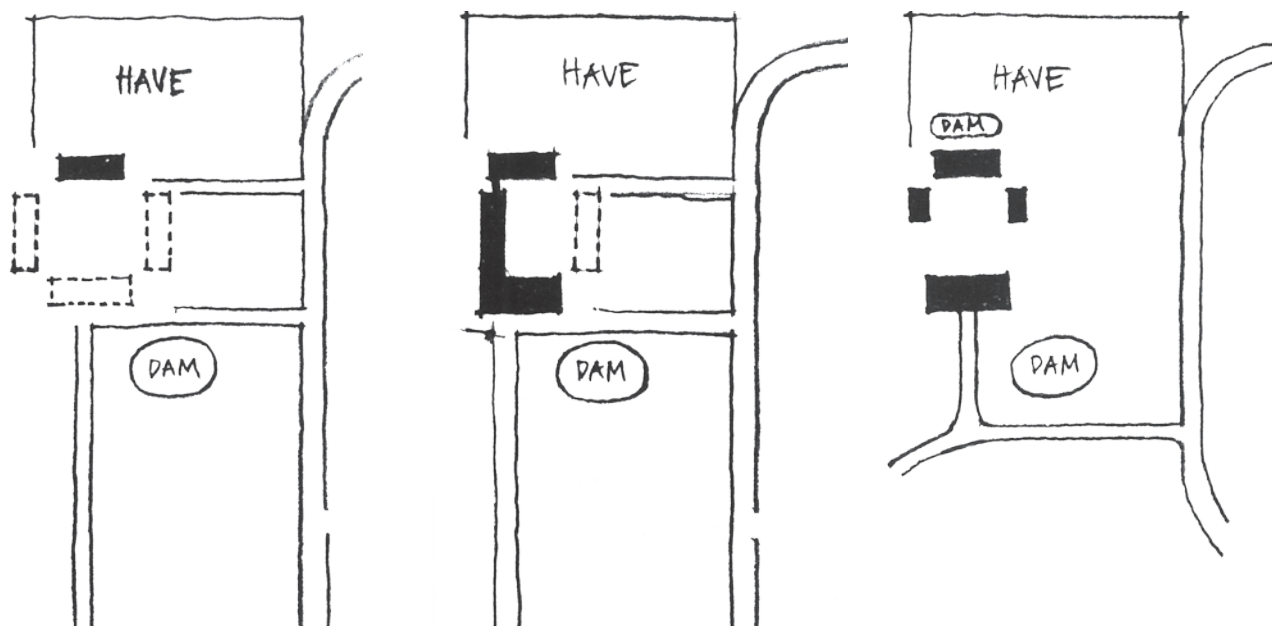
På fotografiet, der angiveligt er fra 1922, mangler østlængen. Den er formentlig nedrevet, efter Søviggaard i 1907 var blevet delt mellem brødrene Jensen Lyhne, der havde erhvervet den i 1900. Efter delingen indrettede den ene af brødrene Søviggaards vestlænge til stald, mens den anden opførte Søvig Nygaard – måske bl.a. med materialer fra østlængen på Søviggaard.

På dette tidspunkt var hovedbygningens tegltag blevet afløst af stråtag, og en skorstensattrap var blevet opsat

midt på taget, så en fremtræden med tre skorstenspiber var opnået. Desuden var facadens to yderste hoveddøre blevet afløst af vinduer, og dens klassicistiske korspostvinduer var blevet afløst af smårude. Inde i huset var den vestlige del af stuehuset blevet omdisponeret i forbindelse med etableringen af forbindelsesgangen i 1883, og i den modsatte ende af huset blev forstuen bag den sløjfede, østre yderdør lagt til en af stuerne.

Restaureringen

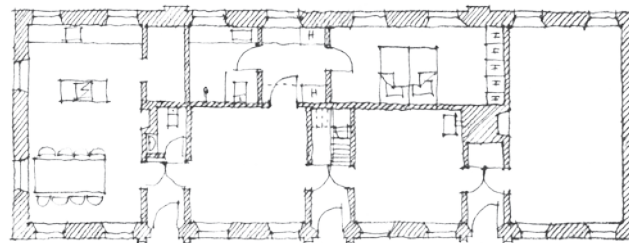
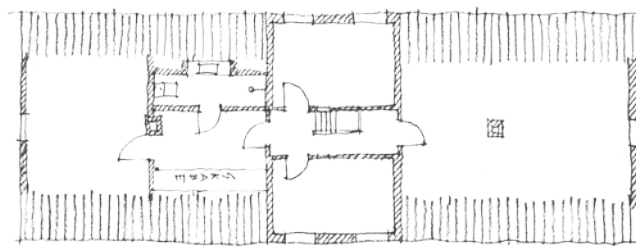
Efter den sidste Lyhnes død i begyndelsen af 1990'erne så det sort ud for Søviggaard: Bygningerne var forfaldne – hovedbygningen oven i købet stærkt ombygget som det fremgår af fotografiet på næste side, hvor gavlkvisten og

Skitsemæssige oversigtsplaner af Søviggaard. Til venstre fra det tidspunkt i første halvdel af 1800-årene, hvor reduktionen af Søviggaard var gennemført, og indtil 1870. I midten som på fotografierne fra 1922. Til højre efter fjernelse af stald samt tilføjelse af to små sidelænger. Skitser: Steffen M. Søndergaard.

halvvalmene er væk – og mens der næppe ville mangle købere til jordtilliggendet på knap 100 tdr. land, forekom det ret usandsynligt, at der ville være liebhavere med øje for den gamle bygnings kvaliteter og med evne til at bringe den på fode igen. Det viste der sig heldigvis at være, idet Birgit Hviid Petersen og Arne Nielsen købte Søviggaard, anlagde Søvig Skov på noget af dens areal og gennemførte en gennemgribende restaurering og istandsættelse af hovedbygningen samt en bearbejdelse af selve bygningsanlægget.

Arbejdet blev indledt med sikring og istandsættelse af bjælkelag og tagværk. Det viste sig nødvendigt at skarpe nye ender i næsten alle bjælkerne samt at udskifte adskillige spær som indledning til tagomlægningen med røde vingetegl på underlag af brædder og pap. Herefter fulgte en omfattende murværksistandsættelse, herunder ommuring af murkrone og gesimser, og i denne forbindelse blev den sløjfede gavlkvist mod gården retableret, og havesidens

Forslag til nyindretning af Søviggaard. Skitser: Steffen M. Søndergaard 1996.

Søviggaard 1993 umiddelbart før restaurering og istandsættelse.
Foto: Steffen M. Søndergaard.

gavlkvist fik sin oprindelige tagform tilbage, lige som gavlenes halvvalm blev retableret. Ydermurene, der havde fremstået i "blank" mur af røde sten og med hvidkalkede murværksdetaljer, havde kort før midten af 1900-årene fået et lag sprutpuds, og selv om det viste sig muligt at fjerne det meste af sprutpuds, var det ikke nok til at ydermurene igen kunne fremstå i "blank" mur. De blev derfor gjort hvide og har dermed undergået samme udviklingsforløb som kalket murværk i historiske bygninger generelt.

Ved murværksistandsættelsen retableredes størrelsen på vindueshullerne og det midterste dørhul mod syd. De flankerende, tilmurede dørhuller blev genåbnet, og det trepasformede vindue ovenover de to døre blev genskabt på baggrund af det bevarede vindue over den midterste dør. De to vinduer i havesidens gavlkvist var oprindelige, og med udgangspunkt i deres barokudformning af lodpost og karm blev nye, koblede vinduer med udvendig kitfals udført. På det ældste, kendte foto kan man i størrelse ane en såkaldt "flammeret" beklædning på den

midterste yderdør. Dvs., at selve døren er en glat revledør, hvorpå der er lagt et mønster af profilerede brædder. Denne udformning fik alle tre døre, og på deres inderside blev der udført store, smedede kasselåse.

Staldlængen fra 1870, der var placeret alt for tæt på hovedbygningen, blev fjernet. Den samtidige lade syd for hovedbygningen blev bevaret og forsynet med en portgennemkørsel, og der blev tilføjet et par små sidelænger. Et stykke af voldgraven mod nord blev retableret, og et haveanlæg blev etableret efter forslag fra landskabsarkitekten I.P. Junggreen-Have.

Steffen M. Søndergaard kan kontaktes på ark.sms@c.dk

Noter

1. Erik Pontoppidan: *Den Danske Atlas*, bd. 5, kap. 7, s. 715. (Danmarksbeskrivelse udg. 1763-1781).
2. Arkitekt Hans Henrik Engqvist foretog i 1954 en registrering af bevarelsesværdier og bygningshistoriske spor i Hesselmeds hovedbygning. Baggrunden for registreringen var, at bygningen skulle indrettes til alderdomshjem, og den daværende fredning i klasse B sikrede alene bygningens facade, men hverken dens øvrige sider eller indretning. Man prøvede på denne måde at bevare kendskabet til bygningshistorien, selv om en del af de registrerede forhold måtte forventes at ville gå tabt i forbindelse med den nye anvendelse.
3. H.K. Kristensen: Til Visselbjergs bygningshistorie. *Fra Ribe Amt*, Bd. 20, nr. 1 (1976).
4. Brandtaksationsarkivalierne findes i Landsarkivet i Viborg. BrD 38, lb.nr. 4 og 10.

Søviggaard efter restaurering og istandsættelse.
Foto: Steffen M. Søndergaard.